

عوامل مؤثر بر فعالیت‌های پژوهشی اساتید دانشگاه *

** مجتبی صدراقتی فرد

*** محمدرضا محمدجانی

کد مقاله: ۲۳۲

چکیده

پژوهش حاضر در جهت شناخت و تبیین عوامل مؤثر بر فعالیت‌های پژوهشی اساتید دانشگاه، تحقیق پیرامون این موضوع را مد نظر قرار داده است. پرسش اصلی این پژوهش آن بود که چرا برخی از مدرسان دانشگاه تمایل لازم را به انجام فعالیت‌های پژوهشی ندارند؟ جامعه آماری مورد مطالعه، اعضاء هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، و نمونه تحقیق ۸۴ نفر از این جمعیت تعیین گردید. در این پژوهش، گردآوری داده‌های لازم به وسیله پرسشنامه محقق‌ساخته انجام، و از روش نمونه‌گیری تصادفی گردآوری بهره گرفته شد. در تحلیل نتایج، از رگرسیون چندگانه استفاده و متغیرهای سن، درآمد، مدرک تحصیلی، ارزیابی توانایی خود، و اعتقاد به رسالت استادی در رابطه با فعالیت‌های پژوهشی مورد بررسی قرار گرفتند. در مجموع، بر اساس ضرایب بتا و سطح معنی‌داری آزمون t در تحلیل رگرسیون چندگانه، فقط متغیرهای مدرک تحصیلی، درآمد، و ارزیابی توانایی خود، معنی‌دار بود و توانایی تبیین تغییرهای فعالیت پژوهشی اساتید را نشان دادند. ضرایب بتا نشان می‌دهد که مدرک تحصیلی دارای بیشترین تاثیر (۴۲۸٪)، و متغیر درآمد (با ضریب بتای ۲۶۲٪) و ارزیابی اساتید از توانایی خود در انجام فعالیت پژوهشی علمی و کارآمد (با ضریب بتای ۲۶۱٪) به ترتیب در مراتب بعدی تاثیر بر فعالیت‌های پژوهشی اساتید قرار دارند.

واژگان کلیدی: دانشگاه، نظام آموزشی، اساتید، فعالیت پژوهشی، فرایند پژوهش، پاداش^۶.

* مقاله حاضر بر اساس گزارش نهایی طرح مصوب معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار به شماره طرح ۴۳۷ تحت عنوان «عوامل مؤثر بر فعالیت‌های پژوهشی اساتید دانشگاه» در سال ۱۳۸۵ انجام یافته است؛ تدوین و ارائه گردیده است.

** عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، دانشجوی دوره دکتری جامعه‌شناسی واحد علوم و تحقیقات تهران.

E-mail: sedaghati_fard@yahoo.com

*** دانشجوی دوره دکتری جامعه‌شناسی واحد علوم و تحقیقات تهران.

کلیات

پژوهش حاضر با موضوع بررسی عوامل مؤثر بر فعالیت‌های پژوهشی اساتید دانشگاه، در جهت شناخت و تبیین عواملی که باعث می‌شوند بعضی از اساتید دانشگاه، از فعالیت‌های پژوهشی دور شده و منحصرأ به دانش نظری (تدریس) بپردازند، تحقیق پیرامون این موضوع را مد نظر قرار داده است. پژوهش کنشی عقلانی^۷ و فرآیندی خردمندانه و منظم است که به بازنگری، نقد^۸، تولید^۹، خلق و پالایش اندیشه منجر می‌شود. در فرآیند چنین حرکتی است که تولید، تبادل و ذخیره اطلاعات در خصوص نیازهای داخلی صورت گرفته و به تبع آن توسعه جامعه در همه ابعاد و زمینه‌ها تحقق می‌پذیرد. با توجه به جوانی جمعیت جامعه ایران، و به تبع آن افزایش روزافزون شمار دانشجویان، اولین گام و سریع‌ترین راه جهت نهادینه کردن^{۱۰} روحیه پژوهشی در جامعه، تربیت دانشجویانی پژوهش‌محور است، و این مهم تنها زمانی محقق می‌شود که اساتید دانشگاه‌ها دارای روحیه و توان پژوهشی قابل قبولی باشند. و به جای افزایش ساعت‌های تدریس دروس نظری، به تحقیق و پژوهش روی آورند. اما این مهم تاکنون محقق نشده است، و این سوال هم‌چنان باقی است که، به راستی کمی فعالیت‌های پژوهشی و وجود روحیه پژوهشی پائین اساتید دانشگاه‌های ما، معلول کدام عامل یا عوامل است؟ پژوهش حاضر درصدد بوده است تا با دنبال کردن شیوه‌ای علمی، در جهت شناخت و تبیین موانع مؤثر بر فعالیت‌های پژوهشی اساتید دانشگاه‌ها گام بردارد، و پس از کشف عوامل بازدارنده و روابط میان آن‌ها و تجزیه و تحلیل نتایج، به ارائه راهکارهایی جهت حل این مسأله بپردازد.

نظام آموزشی هر کشور با توجه به اهمیت آموزش عالی و تاثیر آن در فرآیند توسعه تنها در سایه برنامه‌ریزی‌ها^{۱۱} و سیاست‌گذاری‌های صحیح و اصولی در آموزش و پرورش [و دانشگاه] است که نسل جدید، می‌تواند از بینش‌ها و بنیادهای صحیح علمی و فرهنگی برخوردار شود و آن‌ها را دست‌مایه

کسب تخصص و قابلیت‌های علمی در سطوح پیشرفته‌تر قرار دهد» (میرمحمدی، 1380، ص 11). حال آن‌که متأسفانه به دلیل مشکلات عدیده آموزش عالی ما کماکان به صورت سنتی¹² و بدون آشتی با پژوهش راه می‌پیماید و در تربیت نیروی انسانی، هم‌چنان آموزش محور پیش می‌رود.

قدر مسلم آن است که نظام‌های تعلیم و تربیت تنها در صورتی قادر به ایفای نقشی کارآ و مؤثر در فراگرد¹³ توسعه فرهنگی¹⁴ و توسعه اجتماعی¹⁵ یک جامعه مدرن خواهند بود که «پژوهش محوری» و «پژوهش مبنائی» را در دستور کار خود قرار داده و تصمیم‌گیری‌ها و اقدام‌های خود را بر نتایج و یافته‌های پژوهشی متکی ساخته و جز با نیازسنجی‌ها و اولویت‌سنجی‌های حاصل از پژوهش‌های عمیق و به روز دست به تصمیم و اقدامی نزنند. کشورهای توسعه یافته بخش اعظمی از درآمد ناخالص ملی خود را به پژوهش اختصاص می‌دهند. از این حیث به عنوان نمونه، سهم ژاپن 3 درصد و سوئد 3/5 درصد از تولید ناخالص ملی برای تحقیق است، در حالی که در ایران تنها 0.3٪ از تولید ناخالص ملی¹⁶ به امر پژوهش اختصاص دارد (حاجیان، 1382، ص 2).

نظام آموزشی ما که برگرفته از مدل‌های آموزش محور سده گذشته غرب است، نتوانسته پاسخگوی نیازهای دنیای مدرن باشد و به پرورش و آموزش نیروی انسانی ماهر و مؤثر در فرآیند توسعه بپردازد. لازمه پرورش نیروهایی لایق و متناسب با نیازهای داخلی، شناخت نیازها، موانع و ویژگی‌های منحصر به فرد جامعه و فرهنگ ایرانی است. و این امر زمانی محقق می‌شود که در زمینه خصیصه‌ها، ویژگی‌ها، نیازها، و مسائل داخلی، پژوهش‌های عمیق، مستمر و بنیادینی صورت گیرد. از طرفی لازمه انجام چنین پژوهش‌هایی، وجود پژوهشگرانی خیره و کارآزموده است و چنین نیروهایی محصول نوعی نظام آموزشی است که بر محور پژوهش بنا شده باشد و استاد و دانشجوی آن دارای تفکر پژوهشی باشند.

تنها در سایه چنین نظام آموزشی پژوهش محوری است که نیروهای انسانی پژوهشگری تربیت می‌شوند که ضمن رواج روحیه پژوهشگری، در جهت شناخت نیازها و موانع نیز گام بر می‌دارند. پُر واضح است که اصلی‌ترین عنصر مؤثر در توسعه پژوهش و بسط روحیه پژوهشگری در دانشگاه‌های ما، اساتید^{۱۷} می‌باشند. اساتیدی که در صورت داشتن روحیه‌ای پژوهشی و انجام فعالیت‌های پژوهشی، می‌توانند ضمن شناخت نیازها و مشکلات جامعه، با القاء این روحیه به دانشجویان و ایجاد روحیه پژوهش محوری در آنها، در جهت گسترش و نهادینه کردن تفکر پژوهشی در جامعه گام‌های اساسی بردارند. متأسفانه آمارها و واقعیت‌های موجود وضعیت مطلوبی را نشان نمی‌دهند. طبق یافته‌هایی که یک پژوهش در قالب پایان‌نامه کارشناسی ارشد نشان داده است، «۵۸ درصد اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها توان عملی انجام پژوهش ندارند» (سمنزاده، بی‌تا). تحقیق حاضر با علم به ضرورت و اهمیت «پژوهش محوری» در نظام آموزشی هر کشور به صورت عام و اساتید به عنوان اصلی‌ترین عضو این نهاد به شکلی خاص، درصدد تشخیص و تبیین موانعی است که توسعه پژوهش را در میان عناصر اصلی این نهاد^{۱۸} - اساتید - مختل کرده و اساتید را از پژوهش دور و از روحیه پژوهشی تهی کرده‌اند.

هر چند جهت تربیت نیروی انسانی ماهر همه نهادها و مؤسسه‌های دولتی و خصوصی نقش دارند اما در این میان هستند نهادهایی که با هدف پژوهش محور خود تاثیر دوچندانی بر بسط و گسترش روحیه پژوهشی در جامعه خواهند گذاشت و این نهاد همانا نهاد دانشگاه^{۱۹} و اصلی‌ترین عنصر آن یعنی اساتید خواهند بود. از همین روست که معتقدیم، توسعه پژوهش در دانشگاه‌ها و اساتید از نیازهای راهبردی فرآیند توسعه کشور می‌باشد تا ضمن کشف نیازهای داخلی، راهکارهایی علمی و عملی جهت رفع آنها به مسئولین ارائه دهند. اما جهت توسعه هر فرآیندی، ابتدا نیاز به شناخت و تحلیل عوامل مؤثر بر آن هست و از همین روست که تحلیل موانع توسعه فعالیت‌های پژوهشی اساتید از

ضرورت‌های پژوهشی می‌باشد. پژوهش حاضر نیز گامی است در جهت پاسخ به این ضرورت.

به دو دلیل نهاد دانشگاه و اساتید آن نقش کلیدی در حل بحران پژوهش دارند: اول این که با پژوهش‌محور شدن دانشگاه‌ها و اساتید و ایجاد باور پژوهشی بین آن‌ها، بسیاری از نیازهای بومی جامعه ما از طریق پروژه‌های پژوهشی آن‌ها کشف می‌شود. دوم اینکه دانشگاه و استاد پژوهش‌محور، دانشجویانی با تفکر و باور پژوهشی تربیت می‌کند و پتانسیلی از نیروی انسانی متخصص و ماهر را تولید می‌کند که در آینده‌ای نزدیک، پست‌های مدیریتی و اجرایی کشور را در دست می‌گیرند و این یعنی گسترش پژوهش به صورت تصاعد هندسی. در واقع «دانشگاه و استاد در دو جهت تاثیر می‌گذارند: یکی در جهت تولید نیروی انسانی و مدیران آینده کشور و دیگری در جهت پاسخگویی به نیازها و مشکلاتی که مسئولین در عمل و در حین اجرای برنامه با آن مواجه می‌شوند» (معیندر، ۱۳۷۴، ص ۲۴).

آنچه به عنوان فعالیت‌های پژوهشی اساتید در این تحقیق تعریف شد عبارت بود از کلیه طرح‌های پژوهشی انجام شده، یا در حال انجام اساتید دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار به علاوه مقاله‌هایی که پس از استخراج از پژوهش‌های به عمل آمده در مجله‌های علمی معتبر چاپ و منتشر شده است. هم‌چنین شرکت در سمینارهای داخلی و خارجی، تألیف یا ترجمه کتب و مقاله‌های در زمره این فعالیت مدنظر قرار گرفت.

تحول و دگرگونی ساختاری دانشگاه‌ها، تحلیل‌گران علمی را در زمینه نقش و رسالت اصلی دانشگاه‌ها به دو دسته تقسیم کرد:

عده‌ای طرفدار آموزش‌های علمی دانشگاه‌ها شدند و بر بالا بردن کیفیت و کمیت دانشگاه‌ها در ابعاد و زمینه‌های مختلف آموزشی تأکید کردند. این گروه را عقیده بر این است که توجه و علاقه دانشگاهیان به تحقیق و پژوهش، باعث کاهش کیفیت آموزشی دانشگاه‌ها می‌شود. از سوی دیگر گروه دیگری از صاحب‌نظران توجه فراوان و بیش از حد

به امر آموزش را علت تسامح و سهل‌انگاری و کم‌رغبتی به پژوهش می‌دانند. افرادی چون بن دیوید^{۲۰} بر این باورند که تمایز بین تحقیق و تدریس متأثر از تحول‌های برون‌سازمانی و درون‌سازمانی دانشگاه‌ها است. بن‌دیوید^{۲۱} (۱۹۷۱، ص ۳۸).

بررسی موضوع فوق، در جامعه ایران پیشینه تحقیقی چندی را دارد. منوچهر محسنی و همکاران (۱۳۷۷) در پژوهشی با عنوان «وضعیت پژوهش‌های فرهنگی - اجتماعی در ایران» پس از بررسی پیدایش و تکوین مبانی پژوهش‌های اجتماعی در ایران و جهان، به فرآیند شکل‌گیری تحقیق اجتماعی در ایران اشاره کرده و در پایان موانع عمده و بنیادین پژوهش در ایران را ضعف جامعه‌پذیری علمی، ضعف ساختار پژوهش، ضعف مبانی مالی، ضعف محیط حرفه‌ای، ضعف وسائل ارتباطی و غیره برشمرده است. هم‌چنین عبدالمجید ارفعی مقدم (۱۳۸۰) با عنوان جایگاه پژوهش در فرآیند توسعه اجتماعی، پژوهش را در توسعه اجتماعی بررسی کرده و تاثیرهای شاخص‌های پژوهشی بر شاخص‌های رفاه اجتماعی (پنج شاخص) را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است. پنج فرضیه این تحقیق عبارتند از: بین پژوهش رسمی یک کشور با میزان سرمایه‌گذاری آموزشی آن رابطه معنادار وجود دارد، بین پژوهش رسمی یک کشور با میزان سرمایه‌گذاری بهداشت و درمان آن رابطه معنادار وجود دارد، بین پژوهش رسمی یک کشور با میزان سرمایه‌گذاری مسکن آن رابطه معنادار وجود دارد، بین پژوهش رسمی یک کشور با سطح اشتغال آن جامعه رابطه معنادار وجود دارد، بین میزان اختراع‌ها و نوآوری‌ها (بازده پژوهش) با میزان اشتغال در آن جامعه رابطه معنادار وجود دارد. در پایان این پژوهش هر پنج فرضیه ارائه شده تأیید شده این پژوهش است.

شمسائی گلسفیدی (۱۳۷۳) نیز، در بررسی عوامل بازدارنده و تنگناهای مربوط به فعالیتهای علمی - پژوهشی اعضاء هیئت علمی دانشکده‌های کشاورزی کشور در دانشگاه تربیت مدرس، با روش توصیفی کاربردی، و روش نمونه‌گیری خوشه‌ای

چند مرحله‌ای به بررسی نظرهای اعضاء هیئت علمی در خصوص عوامل شخصی - اجتماعی، مالی - اقتصادی، حرفه‌ای - تخصصی، سازمانی - اداری و امکاناتی - تجهیزاتی مؤثر بر کمیّت و کیفیت فعالیت‌های علمی - پژوهشی آنان پرداخته است. در پایان، نتایج حاصل از بررسی در خصوص ۵۵ عامل نشان داد که ۱۰ عامل به عنوان عوامل بازدارنده «خیلی مؤثر» در فعالیت‌های علمی - پژوهشی اساتید نقش ایفاء می‌کنند. این عوامل عبارتند از: وجود موانع برای شرکت در سمینارهای خارج، مشکل بهره‌مند شدن از فرصت‌های مطالعاتی، کمبود مواد مصرفی مورد لزوم در تحقیق، نبودن برنامه‌ریزی جامع پژوهش‌ها، مشکل ارتباط علمی با محافل خارجی، مشکلات مالی مربوط به انتشار، کافی نبودن بودجه پژوهشی دانشگاه‌ها، عدم آشنائی مسئولین از نقش پژوهش‌ها، عدم سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، نامشخص بودن جایگاه پژوهش‌های دانشگاهی/تسمائی گلسفیدی، ۱۳۷۳، ص ۶۵). محقق در پایان پیشنهادهایی را ارائه داده است: افزایش سهم بودجه پژوهشی دانشگاه‌ها، اصلاح آئین‌نامه مالی مربوط به تخصیص و پرداخت وجوه پژوهشی و هزینه‌ها، تأمین منابع اعتباری از نهادها و سازمان‌های خارج از دانشگاه و بخش خصوصی و غیره (همان، ص ۱۷۲).

فرخنده کیش (۱۳۸۲) هم در پایان‌نامه‌ای در دوره کارشناسی ارشد مدیریت اجرایی با عنوان توسعه در سازمان‌های پژوهشی و آموزشی با تأکید بر سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، از روشی اسنادی در گردآوری داده‌ها استفاده کرده و اطلاعات نهایی را از طریق توصیف و مقایسه مورد تحلیل و جمع‌بندی قرار داده است. محقق در پایان نتیجه گرفته است که «در سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی به عنوان یک سازمان پژوهشی به دو رکن از ارکان چهارگانه اصلی یک سازمان پژوهشی یعنی ایده‌های نو و مبانی فرهنگی توجه کافی نمی‌شود» (فرخنده کیش، ۱۳۸۲، ص ۹۵). لازم به ذکر است که ارکان چهارگانه یک سازمان پژوهشی عبارتند از: نیروی انسانی، ایده‌های نو، پشتوانه مالی، و مبانی فرهنگی.

مهرمحمدی (۱۳۸۰) در پژوهش در آموزش و پرورش (ضرورت‌ها، بیم‌ها، امیدها) با مطرح کردن دو پرسش مقاله خود را شروع کرده است: نقش نظام تعلیم و تربیت در دست‌یابی به اهداف توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی چیست؟ و نظام تعلیم و تربیت چگونه می‌تواند کفایت لازم برای ایفای چنین نقشی را به دست آورد؟ وی در پاسخ به پرسش اول پس از مطرح کردن چهار عامل اساسی مؤثر در توسعه، به نقش نیروی انسانی به عنوان مهم‌ترین عامل اثرگذار در فرآیند توسعه اشاره کرده و معتقد است «عامل منابع انسانی، اساسی‌ترین نقش را در نیل به اهداف توسعه جوامع برعهده دارد، بدین ترتیب نقش زیربنایی نظام‌های آموزشی در کلیه سطوح در تحقق آرمان‌های جامعه روشن می‌شود». نویسنده در ادامه و در پاسخ به سؤال دوم پیشنهادهایی جهت کمک به حرکت پژوهشی به سمت شکوفایی ارائه می‌دهد که عبارتند از: وجود نهادهای نوین پژوهشی، عطف توجه به کیفیت پژوهشی، تربیت نیروی انسانی پژوهشگر، برنامه معلم پژوهنده، تعیین اولویت‌های پژوهشی، نظام اطلاع‌رسانی پژوهشی، همکاری‌های بین‌المللی پژوهشی، ارتباط با دانشکده‌های علوم تربیتی، تولید خزانه ابزارهای پژوهشی، و پژوهش‌انگیزی دانش‌آموزان.

در تحقیق دیگری با موضوع پژوهش علمی و موانع آن در ایران در نشریه فرهنگ و پژوهش، محقق پس از بحث در زمینه کمبود نیرو و بودجه پژوهشی در کشور به بررسی موانع پژوهشی در ایران پرداخته است و با استعانت از نظریه‌های جامعه‌شناسی علم، موانع را به دو دسته موانع درونی (یعنی موانعی که درون سازمان علم‌اند) و موانع بیرونی (بیرون از سازمان علم) تقسیم کرده و از موانع درونی به عدم انگیزه و توانایی علمی لازم پژوهشگران و از موانع بیرونی به شکل باور جامعه نسبت به پژوهش و جایگاه پژوهشگران اشاره می‌کند (مهرمحمدی، ۱۳۸۰، ص ۵۲). نویسنده سپس به آرایه راهکارهایی مانند بسط فرهنگ پژوهش، بسط نهادهای نوین فرهنگی، ایجاد فضای عمومی آزاد و خردمندانه برای تفکر،

گفتگو و تحقیق، تخصیص بودجه‌های مناسب به پژوهش، و سعی در اصلاح شیوه‌های مدیریتی و . . . جهت توسعه پژوهش در ایران می‌پردازد.

پژوهش‌های صورت گرفته هر کدام به جنبه‌هایی از موضوع توجه کرده‌اند و از سایر جنبه‌ها یا غافل مانده، یا به دلیل عدم مناسبت با اهداف پژوهش خود لزومی در پرداختن به آن‌ها احساس نکرده‌اند، خصوصاً در حوزه پرداختن به اساتید دانشگاه کمتر پژوهشی صورت گرفته است و با در نظر گرفتن این‌که جای خالی چنین پژوهش‌هایی احساس می‌شود طرح حاضر سعی در مطالعه و بررسی این موضوع نموده است.

قبل از بیان چارچوب نظری مسأله مورد بررسی، لازم به یادآوری است که بر اساس بررسی به عمل آمده، به نظر می‌رسد هیچ یک از نظریه‌های مطروح در ادبیات تحقیق حاضر به تنهایی نمی‌تواند مسأله مورد بررسی را به طور کامل تبیین کنند. لذا مجموعه‌ای از نظریه‌های مذکور این وظیفه را به عهده خواهند داشت. نکته دیگر این که شاید تمامی مفاهیم به کار رفته در یک نظریه نیز در تبیین مسأله مورد بررسی نتواند مورد استفاده قرار گیرد لیکن خصلت تکمیلی مفاهیم نظریه‌های مختلف خواهد توانست دید جامع و کلی‌تری ارائه نماید که در پرتو آن بتوان دلایل بیشتری برای فهم پدیده مورد بررسی در اختیار داشت. نظریه‌های مورد استفاده با یکدیگر نه تنها تضاد ندارند بلکه زاویه‌های مختلفی ارائه خواهند کرد که پدیده مورد بررسی را به طور قابل فهم‌تری توضیح خواهند داد. در زیر چارچوب تلفیقی مرجع برای تبیین مسأله مورد بررسی به اختصار توضیح داده می‌شود. پدیده‌ای که باید تبیین شود تمایل به نوع فعالیت پژوهشی است. لذا برای این تبیین نظریه‌هایی مورد بررسی قرار گرفته‌اند که تبیین کننده انگیزه‌های عمل و رفتار انسانی باشند. البته در این پژوهش، عمل علمی نه به صورت منفرد، بلکه در سازمان اجتماعی علم مورد نظر قرار گرفته است و لذا بحث درباره تمایل به رفتار معین افراد در یک سازمان و ساخت اجتماعی مرتبط است. تمایل به نوع فعالیت علمی بر اساس داده‌های تجربی که از

اعضای هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار به دست آمده است با توجه به دیدگاه‌های عمده جامعه‌شناسی تبیین شده است و چارچوب نظری تلفیقی این تحقیق دربرگیرنده سه دیدگاه نظری بوده که عبارت از دیدگاه‌های ساخت‌گرا - کارکردگرا^{۲۲}، کنش متقابل‌گرا^{۲۳}، و رفتارگرا^{۲۴} بوده است.

برخورد چارچوب ساختاری - کارکردی با امور اجتماعی از دیدگاهی کلی و سیستماتیک است که در آن امور اجتماعی در مجموعه واحد و هدفدار ادغام می‌شوند (توسلی، ۱۳۷۰، ص ۲۲۰). برخی عناصر در داخل نظام در جهت عکس کار طبیعی عمل می‌کنند و اصطلاحاً کارکرد منفی خوانده می‌شوند. مثلاً در نظام دانشگاهی مورد بررسی، تدریس اضافی کارکرد منفی برای نظام داشته و آن کاهش تمایل به تحقیق است. بنابراین دیدگاه، یکی از کارکردهای آشکار نظام دانشگاه، تدریس است ولی به طور پنهان و منفی تأکید بر آن تمایل به تحقیق را کاهش داده است.

دیدگاه کنش متقابل، فعالیت اجتماعی فردی و جمعی را تحقق قصد و نیت می‌داند. در این دیدگاه محقق برای تصمیم‌گیری به انجام عمل معین از فرآیند معنی‌سازی، تعریف وضعیت و ارزیابی شرایط وضعیت استفاده می‌کند و تمایل وی به نوع فعالیت پژوهشی در جریان کنش متقابل نمادی قابل تحلیل است. یکی از مفاهیم عمده در این تحقیق، که همان تعریف پژوهش است توسط محققان (در این جا مدرسان دانشگاه) انجام شده و نتایج نشان می‌دهند که نوع تعریف پژوهش توسط محقق در نوع فعالیت‌ها یا تمایل وی به انجام فعالیت‌های او مؤثر است.

از جمله مفاهیم کلیدی دیدگاه جامعه‌شناسی رفتاری مفهوم تقویت‌کننده‌ها یا پاداش است. تقویت‌کننده‌های مثبت به شکل پاداش احتمال وقوع رفتار را در آینده افزایش می‌دهند و تقویت‌کننده‌های منفی نیز احتمال وقوع رفتار را در آینده افزایش می‌دهند اما این امر را از طریق برداشتن موانع بر سر راه انجام می‌دهند.

با در نظر گرفتن این نکته که «هنگام بهره بردن از چند گرایش اندیشه‌ای که ممکن است توأمان انجام گیرند و یا پژوهشگر به ناچار وضعی بینایی پیدا کند توجه به ماهیت واقعی هر نظریه، پرهیز از تصنع در تلفیق آن‌ها با هم، و لذا مراعات اصل منطق عمومی علوم اجتماعی پیوسته لازم است» (آشتیانی، ۱۳۸۳، ص ۱۵۱). در ساخت و تحلیل فرضیه‌های تحقیق حاضر به تمامی نظریه‌های فوق نگریسته شده و همه آن‌ها به نوعی مورد استفاده قرار گرفته‌اند، اما از آن‌جا که هیچ‌کدام از این مکاتب و نظریه‌ها به تنهایی قادر به پوشش کامل موضوع حاضر نیستند تلفیق آن‌ها مد نظر قرار گرفته است. تمایل به فعالیت‌های علمی و پژوهشی متأثر از ساختار معینی است که محقق به عنوان کنشگر در درون آن دارای نقش‌ها و پایگاه‌هایی است و با انتظارهای نقش مختلفی روبروست. ساختار نهاد علم متشکل از اهداف و وسایل است و محقق برای نیل به اهداف خود تحت فشار مجموعه هنجارها و عناصر نهادی که درون آن گرفتار آمده است قرار دارد. لذا وی از وسایل گوناگون یا ایفای نقش‌های مختلف برای دستیابی به اهداف خود استفاده می‌کند. از سوی دیگر نمی‌توان گفت که کنشگر یا محقق صاحب میل و اراده نیست و صرفاً تحت فشار ساختار عمل می‌کند بلکه وی دارای ویژگی‌های شخصیتی معینی است که نظام خواسته‌ها و نیازهای وی را تعیین می‌کند و بر اساس آن نیازها و نیز استعدادهای خود به جستجوی رفع نیازهای خود بر می‌خیزد. البته باید گفت محقق فقط در شرایط محدود ساختارها می‌تواند از عناصر مختلف برای نیل به خواسته‌های خود استفاده کند و لذا خواسته‌های وی متأثر از خواسته‌های نظام یا ساختار است.

بنابراین تمایل‌های رفتاری محقق در سازمان علمی بیانگر کارکردهای مثبت و منفی نظام است و این امر با تعادل نظام ارتباط پیدا می‌کند. به عبارت دیگر وقتی میان اهداف و وسایل نیل به هدف هماهنگی و توازن کافی وجود نداشته باشد تعادل نظام به هم خورده و نظام در سطحی دیگر تثبیت می‌شود. بنابر این روی آوردن محقق به انواع خاصی از فعالیت‌های علمی در ارتباط با این مسأله است که تا چه حدودی از وسایل موجود

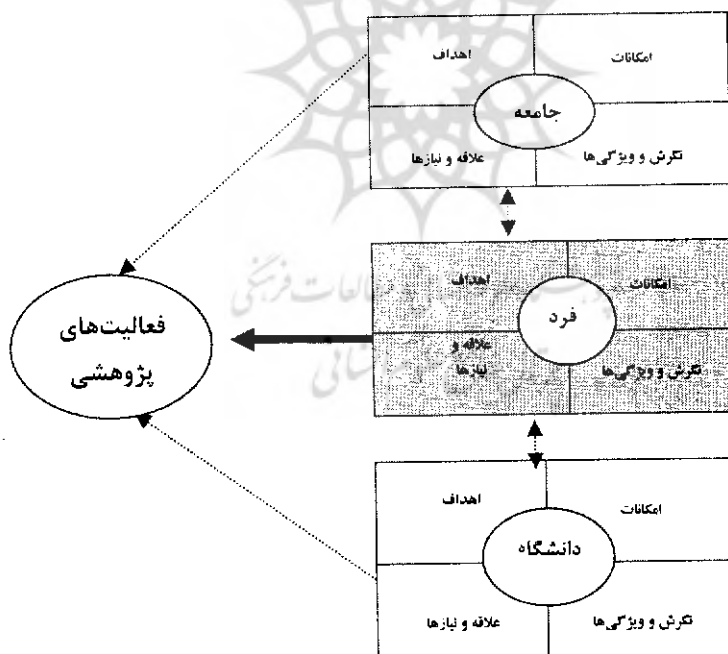
می‌تواند برای نیل به اهداف خود استفاده کند و در نهاد علم چون وسایل موجود با اهداف آن سازگاری ندارد، لذا انتخاب برخی وسایل مانند فعالیت تدریس اضافی توسط محقق گرچه با اهداف محقق و نیازهای وی تطابق دارد ولی با اهداف و نیازهای نظام سازگاری ندارد و نتیجتاً فعالیت تدریس اضافی باعث کمبود وقت برای فعالیت‌های پژوهشی می‌گردد و لذا می‌توان گفت این به مثابه کارکردی منفی برای نظام علمی است.

یکی از موارد اشکال دیدگاه ساختی - کارکردی در این است که فرد یا کنشگر را منحصرأ از لحاظ نقش و پایگاه وی مد نظر قرار می‌دهد نه از لحاظ ذهن وی که به امور مختلف معنا می‌بخشد. بنابراین بخش دیگر از دیدگاه مطروح در این پژوهش آن است که فرد درون نظام اجتماعی از فرآیند معنی‌سازی استفاده می‌کند، لذا یک فعالیت یا امر واحد ممکن است از زاویه ذهن افراد مختلف معنای متفاوتی داشته باشد. چنان که نوع فعالیت پژوهشی از دید اعضای هیأت علمی گروه‌های مختلف معنای متفاوتی دارد. مثلاً برخی تألیف و ترجمه را فعالیت پژوهشی می‌دانند در حالی که برخی دیگر اجرای طرح‌های پژوهشی را چنین می‌شناسند. لذا تمایل به فعالیت علمی را می‌توان از زاویه رابطه با محیط در نظر گرفت، زیرا رفتار فرد تابع نیازهای او می‌باشد و هر فعالیتی پاسخ به نیاز معینی می‌باشد.

علاوه بر این فرد در هنگام تصمیم‌گیری جهت انجام یا دوری از عمل و فعالیت، میزان پاداش یا مجازاتی را که در گذشته با انجام یا گریز از یک فعالیت دریافت کرده است را به یاد آورده و ارزیابی می‌کنند (رک به بهرمان، ۱۳۷۸، صص ۹۴-۹۵؛ تقاضی‌راد، ۱۳۸۲، صص ۱۴۰-۱۴۴).

مدل تحلیلی

به منظور عملیاتی کردن متغیرها و ایجاد پل و ارتباط معقول بین چارچوب نظری و فرضیه‌ها، مدل ذیل تدوین شده است :

ادعا و فرض اولیه در این تحقیق آن است که چهار عنصر امکانات، اهداف، نگرش‌ها و ویژگی‌ها و علاقه و نیازها، در سه سطح جامعه، فرد و دانشگاه، بر فعالیت‌های پژوهشی اساتید دانشگاه آزاد اسلامی اثر می‌گذارند. از آنجا که دو سطح جامعه و دانشگاه تاثیرهای شان را با میانجی‌گری و بازتولید این تاثیرها از طریق خود فرد بر وی اعمال می‌کنند، در نتیجه این سطح تحلیلی خرد و با واحد تحلیلی فرد است که بیشترین اهمیت

و تاثیرگذاری را بر فعالیت‌های پژوهشی دارد. از این رو پژوهش حاضر تنها در سطح خرد (با واحد تحلیلی فرد) انجام می‌شود و سنوالات پرسشنامه، هر کدام به گونه‌ای پوشش دهنده یکی از چهار عنصر اثرگذار (امکانات، اهداف، نگرش‌ها، ویژگی‌ها، علاقه و نیازها) می‌باشند.

فرض‌های ویژه این تحقیق عبارت از چهار فرضیه زیر طرح شدند:

- بین ارتباطات استاد با سایر اعضای گروه و فعالیت‌های پژوهشی او رابطه وجود دارد.
- بین پاداش حاصل از تحقیق و فعالیت‌های پژوهشی اساتید رابطه وجود دارد.
- بین دیدگاه اساتید نسبت به مدیران و میزان فعالیت‌های پژوهشی آن‌ها رابطه وجود دارد.
- بین داشتن مسئولیت اجرایی و فعالیت‌های پژوهشی اساتید رابطه معنادار وجود دارد.

روش تحقیق

با توجه به اهداف تحقیق، نوع و ماهیت این تحقیق، کاربردی - توسعه‌ای بوده، و با عنایت به فرضیه‌های ارائه شده و مواجه بودن با داده‌های کمی، با استفاده از روش‌های میدانی - پیمایشی انجام شد. برای گردآوری داده‌های مورد نیاز، روش (تکنیک) مورد استفاده در این تحقیق، پرسشنامه بوده است. در تهیه پرسشنامه‌ها ضمن استفاده از پرسش‌هایی با محتواهای متفاوت، مناسب و توانا در سنجش متغیرهای مورد نظر، سؤالاتی باز و بسته، مناسب با داده‌های مورد نیاز تلفیق شده و به عینی بودن، قابل سنجش بودن و گویائی سؤالات نیز توجه گردید. به منظور اطمینان از اعتبار پرسشنامه طراحی شده، از پیش‌آزمون و به منظور اطمینان از روائی از آلفای کرونباخ استفاده شد. اعتبار پرسشنامه یاد شده در یک پیش‌آزمون و با استفاده از آماره آلفای کرونباخ برآورد شد و آن دسته از سؤالاتی پرسشنامه که هماهنگی و تناسب لازم با سایر سؤالات را

نداشته و پاسخ‌های معتبری از آن به دست نمی‌آمد حذف و سئوال‌های دیگری جایگزین آن گردید.^{۲۵}

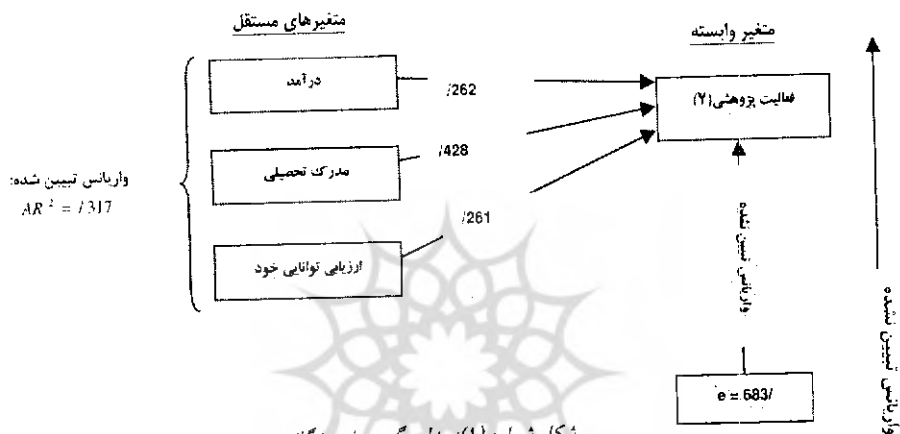
جامعه آماری این تحقیق شامل کلیه اعضاء هیأت علمی یا اساتید زن و مرد تمام وقت، نیمه وقت، و مدعو (حق التدریس) دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار بوده است. بر اساس بررسی به عمل آمده، دانشگاه مزبور در زمان انجام این تحقیق، دارای حدود ۱۶۰ عضو هیأت علمی رسمی و قریب ۴۰۰ عضو حق التدریس و مدرس پاره وقت بوده است. حجم نمونه بر اساس فرمول واریانس نظری محاسبه گردیده و شیوه نمونه‌گیری به کار گرفته شده، نمونه‌گیری تصادفی ساده است.

جهت تحلیل‌های آماری در این تحقیق، پس از تکمیل پرسشنامه‌ها از نرم‌افزار *SPSS* بهره برده شد و با کمک جداول یک‌بُعدی و دو بُعدی و احتساب رگرسیون و . . . روابط علی میان متغیرهای مستقل و وابسته تبیین گردید. نرم‌افزار *SPSS* در تحلیل و تعیین روابط میان متغیرهای کمی، به عنوان معمول‌ترین، دقیق‌ترین و پُرکاربردترین نرم‌افزار در علوم اجتماعی، خاصه روش پیمایشی، ابزار تحلیل اطلاعات این تحقیق قرار گرفت. در تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده‌ها از آمار توصیفی و تحلیلی بهره گرفته شد. در حوزه آمار توصیفی از مفاهیمی چون میانگین، میانه، نما (مُد)، واریانس و انحراف معیار و در حوزه آمار تحلیلی با بهره‌گیری از ضرائب پیرسن و اسپیرمن و تحلیل عاملی داده‌ها تجزیه و تحلیل گردید.

گویه‌های پرسشنامه این تحقیق، انواع فعالیت‌های پژوهشی اساتید را شامل گردید که توصیف نتایج هر یک از این فعالیت‌ها در قالب جداول توزیع فراوانی مورد تشریح قرار گرفت. اما از آنجا که هدف، تحلیل عوامل مؤثر بر این فعالیت‌های پژوهشی بوده است و باید مجموع این فعالیت‌ها لحاظ می‌شد، با وزندهی به هر یک از این فعالیت‌ها (به دلیل اهمیت و وزن متفاوت) و ترکیب آن‌ها، شاخص فعالیت پژوهشی ساخته شد. به عبارتی

تعداد یا دفعات فعالیت‌های پژوهشی در ضریب هر یک از این فعالیت‌ها - که همان وزن آن است - ضرب شده و نهایتاً کلیه مؤلفه‌های در نظر گرفته شده با هم جمع یا ترکیب شده‌اند.^{۳۶} هر یک از مؤلفه‌های در نظر گرفته شده برای سنجش شاخص «فعالیت پژوهشی» به ترتیب ضریب (یا وزن) آن‌ها عبارت از: ارائه نظریه، اختراع یا اکتشاف چاپ مقاله علمی پژوهشی در مجله‌های خارجی، تألیف کتاب، ترجمه کتاب، چاپ مقاله علمی - پژوهشی در مجله‌های داخلی، مجری طرح‌های پژوهشی، ارائه مقاله در مجامع بین‌المللی، چاپ مقاله غیرعلمی - پژوهشی در مجله‌های خارجی، ارائه مقاله در مجامع داخلی، همکار اصلی در طرح‌های پژوهشی، و چاپ مقاله غیرعلمی - پژوهشی در مجله‌های داخلی بوده است.

با انجام تحلیل عاملی بر روی متغیر وابسته «فعالیت پژوهشی» سه عامل - به عنوان مؤلفه‌های درونی این متغیر - استخراج گردید که این عامل‌ها عبارتند از: چاپ مقاله (عامل اول)، انجام طرح‌های پژوهشی (عامل دوم)، تألیف یا ترجمه کتاب (عامل سوم). پس از استخراج عامل‌ها، هر یک از این سه عامل به عنوان مؤلفه‌های فعالیت پژوهشی، با متغیرهای مستقل تحقیق در رابطه قرار گرفتند. هدف بررسی تاثیر جداگانه متغیرهای مستقل بر هر یک از این عامل‌ها یا مؤلفه‌ها بود، با این احتمال که این عامل‌ها، نتایجی متفاوت در تاثیرپذیری از متغیرهای مستقل، نسبت به فعالیت پژوهشی به عنوان یک شاخص ترکیبی داشته باشند. در زیر مدل رگرسیون چندگانه همراه با ضرایب تاثیر متغیرهای مستقل مقدار واریانس تبیین شده و تبیین نشده ارائه گردیده است.

شکل شماره (۱): مدل رگرسیون چندگانه

یافته‌های پژوهش و نتیجه‌گیری

هدف اصلی پژوهش حاضر، بررسی و تحلیل عوامل و متغیرهای مؤثر بر فعالیت پژوهشی اساتید بوده است و از این رو تلاش عمده این تحقیق بر این قرار گرفت که با استناد به یک رویکرد نظری، مجموعه عوامل تاثیرگذار بر این مسأله را تشریح کند. در این چارچوب، سه سطح «امکانات و محدودیت‌ها»، «اهداف و نگرش‌ها»، و «نیاز» به فعالیت پژوهشی، مؤلفه‌هایی بودند که از چارچوب نظری تحقیق استخراج گردیده و مورد بررسی قرار گرفتند. «امکانات و محدودیت‌ها» اشاره به شرایط و عوامل زمینه‌ای و اکتسابی فردی، شرایط و محدودیت‌های اجتماعی و موانع بازدارنده مرتبط با سطح دانشگاه دارد. «اهداف و نگرش‌ها» مجموعه عواملی را در بر می‌گیرد که به درک جایگاه پژوهش و اهمیت آن و هدف از انجام فعالیت پژوهشی مرتبط است و نهایتاً مؤلفه سوم، «نیاز» به فعالیت پژوهشی است که در قالب نیازهای مادی و نیازهای مربوط به ارتقای علمی عملیاتی شده‌اند. هر یک از سطوح فوق خود به زیرمجموعه‌های سطح خردتری تقسیم شد و این زیرمجموعه‌ها از طریق «گویه‌ها» و سنوآل‌های مختلفی عملیاتی شدند. بررسی و تحلیل نتایج پژوهش حاضر در سه سطح تحلیل یک‌متغیره، تحلیل دو متغیره، و تحلیل چندمتغیره

انجام شد. در سطح تحلیل یک‌متغیره، صرفاً به توصیف متغیرها و شاخص‌ها که شامل مجموعه متغیرهای مستقل (عوامل مؤثر بر فعالیت پژوهشی اساتید) و متغیر وابسته (انجام فعالیت پژوهشی) است، پرداخته شده و آزمون فرضیه‌ها و بررسی تاثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته مجموعه مباحثی است که نتایج آن در سطح تحلیل دو متغیره گردید. در سطح سوم، یعنی تحلیل چندمتغیره با استفاده از رگرسیون چندمتغیره تلاش گردید تا مجموع تاثیرهای همزمان متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته مورد سنجش قرار گیرد. در این جا سعی می‌شود تا نتایج به دست آمده از تحلیل‌های انجام شده در سطوح مختلف به‌طور مختصر ارائه شود:

۱- در سطح تحلیل یک‌متغیره، صرفاً متغیرهای تحقیق (متغیر وابسته و متغیرهای مستقل) توصیف شده‌اند. این توصیف نتایج شامل توصیف گویه‌ها و مؤلفه‌هایی است که برای سنجش یک شاخص یا یک متغیر به کار رفته‌اند. متغیر وابسته تحقیق، مربوط به «کم و کیف انجام فعالیت‌های پژوهشی اساتید» است. «فعالیت پژوهشی» یک شاخص ترکیبی است که با استفاده از گویه‌ها و محورهای مختلف البته با وزن‌های مختلف مورد سنجش قرار گرفته است:

نتایج به دست آمده از توصیف محورهای فعالیت پژوهشی بیانگر این است که بیشترین میانگین مربوط به «چاپ مقاله غیرعلمی - پژوهشی» (با میانگین ۳/۱۰) است که به عبارتی به ازای هر یک از پاسخگویان ۳/۱ مقاله غیرعلمی - پژوهشی چاپ شده وجود دارد. «چاپ مقاله علمی - پژوهشی» در مجله‌های داخلی در رتبه دوم قرار دارد که میانگین آن برابر ۲/۲۱ است، به‌طور کلی «چاپ مقاله در مجله‌های داخلی» مهم‌ترین و برجسته‌ترین نوع فعالیت پژوهشی اساتید در جامعه مورد بررسی این تحقیق بوده است.

مجرى طرح‌های پژوهشی بودن (با میانگین ۱/۹۵)، ارایه مقاله در مجامع بین‌المللی (با میانگین ۱/۷۴)، تألیف کتاب (با میانگین ۱/۲۱)، همکار اصلی در طرح‌های پژوهشی بودن

(با میانگین ۱/۱۳)، ترجمه کتاب (با میانگین ۲/۸۲)، چاپ مقاله علمی - پژوهشی در مجله‌های خارجی (با میانگین ۲/۵۷)، ارائه مقاله در مجامع علمی بین‌المللی (با میانگین ۲/۵۷)، چاپ مقاله غیرعلمی - پژوهشی در مجله‌های خارجی (با میانگین ۲/۴۰)، و ارائه اختراع، اکتشاف یا طرح نظریه (با میانگین ۲/۱۱) در رتبه‌های بعدی قرار دارند. کم و کیف محورهای مختلف فعالیت پژوهشی اساتید در بخش توصیف نتایج شاخص فعالیت پژوهشی به طور دقیق ارائه شده است.

از آنجا که هدف بررسی حاضر تحلیل عوامل مؤثر بر این فعالیت‌های پژوهشی است و باید مجموع این فعالیت‌ها لحاظ شوند، با وزندهی به هر یک از مؤلفه‌ها و محورها بر اساس اهمیت آن‌ها و نهایتاً ترکیب این محورها شاخص فعالیت پژوهشی ساخته شده است. از این رو، در بخش تحلیل دومتغیر یا آزمون فرضیه‌ها، متغیر وابسته یعنی فعالیت پژوهشی یک شاخص ترکیبی است.

۲- نتایج تحلیل یک‌متغیره (متغیرهای مستقل) در قالب شاخص‌های متعدد و گویه‌ها یا متغیرهای مربوط به هر یک از این شاخص‌ها ارائه شده است، همان‌طور که قبلاً اشاره گردید متغیرهای مستقل در سه سطح یا شاخص دسته‌بندی شده‌اند:

الف) شاخص مربوط به شرایط، امکانات و محدودیت‌های فردی، اجتماعی و دانشگاهی.

ب) شاخص مربوط به اهداف (هدف از فعالیت پژوهشی) و نگرش به فعالیت پژوهشی (درک جایگاه پژوهش و اهمیت آن).

پ) شاخص مربوط به «نیاز به فعالیت پژوهشی».

هر یک از این سه سطح یا شاخص‌ها از طریق گویه‌ها و سؤال‌های مختلفی عملیاتی شده‌اند که در ادامه به توصیف نتایج به دست آمده از این تحلیل‌ها به طور مختصر اشاره می‌شود:

جنسیت اکثریت اساتید مورد مطالعه مذکر (۷۵ درصد) و بیشتر آن‌ها (۸۲ درصد) در گروه سنی ۳۰ تا ۴۰ سال، یعنی گروه سنی میانی قرار داشته‌اند. به لحاظ وضعیت تأهل، متأهلین گروه غالب در میان جمعیت نمونه را شامل شده (۷۷ درصد)، و ۶۰ درصد اساتید دارای مدرک تحصیلی فوق لیسانس، و کمتر از ۲/۴ درصد دارای مرتبه علمی دانش‌یاری بوده‌اند و ۸۲ درصد نیز در رتبهٔ مربی قرار داشته‌اند. ضمناً بیشتر اساتید مورد بررسی فارغ‌التحصیل دانشگاه آزاد اسلامی هستند (۵۴ درصد). اکثریت اساتید توانایی خود در انجام فعالیت پژوهشی علمی و کارآمد را در سطح بالا ارزیابی می‌کنند و بسیار به رشته تخصصی خود علاقه‌مندند، اما ارتباط آن‌ها با سایر اساتید و متخصصین رشته خود در سطح متوسط قرار دارد.

میانگین ساعت‌های تدریس در هفته برای کل اساتید نمونه، ۱۹/۸۵ است، به عبارتی بطور میانگین هر یک از اساتید در طول هفته نزدیک ۲۰ ساعت تدریس دارند، هم چنین انجام فعالیت‌های مدیریتی و اجرایی غیر از فعالیت‌هایی که اساتید در ارتباط با تدریس و پژوهش انجام می‌دهند، برای کل جمعیت نمونه در سطح متوسط و زیاد قرار دارد.

اکثریت اساتید اعتقاد داشته‌اند که پژوهش‌های در جامعهٔ ما چندان مورد توجه مسئولین و مدیران نیست و کاربرد آن توسط مدیران بسیار ضعیف است. هم چنین بیشتر آن‌ها بر این باورند که پژوهش و فعالیت‌های پژوهشی در جامعهٔ ما «نهادینه» نشده است. اما تقریباً اکثر اساتید میزان دسترسی خود به امکانات پژوهشی مثل کتابخانه، آزمایشگاه، اینترنت و... را مثبت ارزیابی کرده‌اند.

«اعتقاد به اهمیت پژوهش در توسعهٔ جامعه» توسط اکثریت قاطع اساتید تأیید شده است. و هم چنین آن‌ها بر این اعتقادند که «تصمیم‌گیری بدون پژوهش بی‌معناست». اساتید فعالیت پژوهشی را مرتبط با رسالت استادی دانسته و بیشتر آن‌ها این مسأله را تأیید

کرده‌اند. هم‌چنین اکثریت آن‌ها به مفید بودن فعالیت‌های پژوهشی در حوزه تخصصی خود اعتقاد بالایی دارند.

نتایج بررسی گویه‌های شاخص نیاز به فعالیت پژوهشی نشان می‌دهد که «مؤثر بودن فعالیت پژوهشی در ارتقای علمی» توسط اکثریت اساتید تأیید شده است اما در مورد نفع مادی بالای فعالیت‌های پژوهشی، درصد به نسبت کمتری از اساتید موافق بوده‌اند و اکثریت آن‌ها (۴۳ درصد) نفع مادی فعالیت پژوهشی را در سطح متوسط و متوسط رو به پائین ارزیابی می‌کنند.

۳- در سطح تحلیل دومتغیره رابطه همبستگی بین متغیرها و به عبارت دقیق‌تر آن، آزمون فرضیه‌ها بررسی شده‌اند. خلاصه یافته‌های این تحلیل‌ها به شرح زیر است:

عوامل پایگاهی یا انتصابی مثل جنسیت، سن و وضعیت تأهل متغیرهایی هستند که در سطح شرایط، امکانات و محدودیت‌های فردی با متغیر وابسته یعنی «فعالیت پژوهشی» در رابطه قرار گرفتند. رابطه‌های همبستگی نشان می‌دهد که تنها متغیر سن در بین عوامل انتصابی رابطه معنی‌داری با فعالیت‌های پژوهشی اساتید دارد. این رابطه مثبت و مستقیم است به این معنا که اساتید مسن‌تر فعالیت‌های پژوهشی بیشتری نسبت به اساتید سنین پائین‌تر داشته‌اند.

نتایج رابطه عوامل اکتسابی به عنوان شق دوم متغیرهای سطح فردی حاکی از این است که از بین این متغیرها فقط درآمد اساتید، مدرک تحصیلی و ارزیابی آن‌ها از توانایی‌شان در انجام فعالیت پژوهشی رابطه معنی‌داری با متغیر وابسته یعنی کم و کیف فعالیت پژوهشی داشته است. رابطه همبستگی در مورد هر سه این متغیرها دارای علامت مثبت است به این معنی که با افزایش «درآمد»، «بالا رفتن مدرک تحصیلی»، و «ارزیابی بالای اساتید از توانایی خود»، میزان فعالیت پژوهشی اساتید ارتقاء می‌یابد. این سه متغیر، تنها متغیرهایی هستند که در بین مجموعه عوامل اکتسابی می‌توانند بر فعالیت پژوهشی اساتید

تأثیر بگذارند. سایر متغیرها یعنی «دانشگاه محل دریافت آخرین مدرک تحصیلی»، «مرتبه علمی»، «علاقه‌مندی اساتید به رشته تخصصی خود»، و «ارتباط با سایر متخصصین و اساتید رشته خود»، رابطه‌ای با انجام فعالیت‌های پژوهشی اساتید ندارند و نمی‌توانند تغییرهای آن را پیش‌بینی کنند.

بررسی رابطه شاخص «محدودیت‌های دانشگاهی» که با دو گویه «ساعت‌های تدریس در دانشگاه» و «انجام فعالیت‌های مدیریتی و اجرایی» سنجیده شده است، نیز نشان می‌دهد که رابطه معنی‌داری بین این دو متغیر با فعالیت‌های پژوهشی اساتید وجود ندارد. این نتایج هم‌چنین در مورد شرایط و امکانات آموزشی و پژوهشی به عنوان شرایط و امکانات و محدودیت‌های مربوط به جامعه تأثیری بر روی فعالیت پژوهشی اساتید و کم و کیف آن نداشته است.

آزمون رابطه مؤلفه‌ها و گویه‌های مرتبط به شاخص اهداف و نگرش‌ها (هدف از انجام فعالیت پژوهشی و درک جایگاه پژوهش و اهمیت آن) با فعالیت‌های پژوهشی نشان می‌دهد که از بین مجموعه گویه‌های مطرح شده تنها گویه «اعتقاد به مرتبط بودن فعالیت‌های پژوهشی با رسالت استادی» رابطه معنی‌داری با فعالیت‌های پژوهشی اساتید نشان می‌دهد. این رابطه مثبت و مستقیم است یعنی، هر یک از اساتیدی که اعتقاد بیشتری به این گویه داشته‌اند که «فعالیت پژوهشی، جزء رسالت استادی است»، فعالیت پژوهشی بیشتر و بالاتری نیز داشته‌اند. به عبارتی این دسته از اساتید انجام فعالیت پژوهشی را وظیفه و رسالت خود می‌دانند.

بررسی رابطه شاخص «نیاز به فعالیت پژوهشی» و «انجام فعالیت پژوهشی» بیانگر عدم وجود رابطه معنی‌دار بین گویه‌های این شاخص یعنی «اعتقاد به مؤثر بودن فعالیت پژوهشی در ارتقای سطح علمی خود» و «اعتقاد به نفع مادی بالای فعالیت‌های پژوهشی»

با انجام فعالیت پژوهشی است. به عبارتی شاخص «نیاز» قادر نیست تغییرها و کم و کیف فعالیت پژوهشی اساتید را تبیین کند.

۴- در بخش دیگری از تحلیل دومتغیره و آزمون فرضیه‌ها، بررسی رابطه متغیرهای مستقل با متغیر وابسته در قالب و صورت دیگری تکرار شده است. این امر نتیجه انجام تحلیل عاملی بر روی متغیر وابسته «فعالیت پژوهشی» و استخراج سه عامل مستقل بوده است. به عبارتی با انجام تحلیل عاملی، این امکان فراهم شد که سه عامل با عناوین (الف) چاپ مقاله (ب) انجام طرح‌های پژوهشی (ج) تألیف و ترجمه کتاب به دست آید که هر یک از این عامل‌ها در حکم یک متغیر وابسته با متغیرهای مستقل در رابطه قرار گرفتند. نتایج به دست آمده از تحلیل‌های صورت گرفته در رابطه متغیرهای مستقل با هر یک از عامل‌ها (در مورد رابطه معنی‌دار) در قالب جدول زیر خلاصه شده است:

جدول شماره (۱): نتایج آزمون متغیرهای پژوهش

آزمون رابطه متغیرهای مستقل با عامل‌ها	ضریب همبستگی	سطح معنی‌داری Sig	میزان و شدت همبستگی
آزمون رابطه جنسیت با انجام طرح‌های پژوهشی	پیرسن	٪۰۳۱	۰/۳۳۱-
آزمون رابطه سن با تألیف و ترجمه کتاب	پیرسن	٪۰۵۰	٪۲۱۰
آزمون رابطه درآمد با انجام طرح‌های پژوهشی	پیرسن	٪۰۱۳	٪۲۷۰
آزمون رابطه عدد ک تحصیلی با تألیف و ترجمه کتاب	پیرسن	٪۰۰۰	٪۲۷۹
آزمون رابطه تجربه علمی با تألیف و ترجمه کتاب	پیرسن	٪۰۱۲	٪۲۷۲
آزمون رابطه ارزیابی اساتید از توانایی خود با تألیف و ترجمه کتاب	پیرسن	٪۰۰۵	٪۴۰۴
آزمون رابطه اعتقاد به منافع مادی بالای فعالیت پژوهشی با انجام طرح‌های پژوهشی	پیرسن	٪۰۳۹	٪۲۳۱

نتایج رابطه‌های همبستگی بین متغیرهای مستقل و عامل‌ها (چاپ مقاله، انجام طرح‌های پژوهشی و تألیف و ترجمه کتاب) نشان می‌دهد که چاپ مقاله با هیچ یک از متغیرهای مستقل رابطه معنی‌داری ندارد ($sig = 0/05$). اما انجام طرح‌های پژوهشی متأثر از متغیرهای «جنسیت»، «درآمد» و اعتقاد به نفع مادی بالای فعالیت‌های پژوهشی است. به این معنا که مردان بیش از زنان، و اساتید دارای درآمد بالاتر بیش از اساتید دارای درآمد پائین، به انجام طرح‌های پژوهشی پرداخته‌اند. هم‌چنین اساتیدی که اعتقاد بالانتری به نفع مادی فعالیت‌های پژوهشی دارند بیش از دیگران به انجام طرح‌های پژوهشی مبادرت ورزیده‌اند.

«سن»، «مدرک تحصیلی»، «مرتبه علمی»، و «ارزیابی اساتید از توانایی خود» مجموعه متغیرهای مستقلی هستند که با تألیف و ترجمه کتاب به مثابه یک نوع فعالیت پژوهشی رابطه معنی‌دار دارند. به عبارتی با بالا رفتن واحدهای هر یک از این متغیرها، میزان تألیف و ترجمه کتاب اساتید نیز افزایش می‌یابد.

۵- در بخش نهایی تحلیل نتایج، به منظور بررسی تاثیر همزمان متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته (فعالیت پژوهشی) و بررسی این نکته که مجموع متغیرهای مستقل چند درصد از واریانس (تغییرها) متغیر وابسته را تبیین می‌کنند از رگرسیون چندگانه استفاده شده است. در تحلیل رگرسیون متغیر فعالیت پژوهشی در شکل ترکیبی آن (بدون لحاظ کردن عامل‌ها) به کار برده شد و این شاخص ترکیبی را به عنوان متغیر وابسته لحاظ گردید.

در مدل رگرسیون صرفاً متغیرهای مستقلی وارد شده‌اند که همبستگی معنا داری با متغیر وابسته داشته‌اند، زیرا یکی از پیش‌فرض‌های تحلیل رگرسیون وجود همبستگی بین متغیرهاست. این متغیرها عبارتند از سن، درآمد، مدرک تحصیلی، ارزیابی توانایی خود در انجام فعالیت پژوهشی علمی و کارآمد و اعتقاد به مرتبط بودن فعالیت پژوهشی با رسالت استادی. نتایج تحلیل رگرسیون نشان می‌دهد که مجموع این متغیرهای مستقل، ۳۲ درصد از واریانس متغیر وابسته را پیش‌بینی می‌کنند به عبارتی ۶۸ درصد از واریانس متأثر از متغیرهایی است که در تحلیل ما وجود نداشته‌اند. البته ممکن است حجم نمونه کم در این پژوهش (که متأثر از محدودیت‌هایی پیش‌بینی نشده بود) در این نتیجه بی‌تأثیر نباشد. اما در مجموع بر اساس ضرایب بتا و سطح معنی‌داری آزمون F در تحلیل رگرسیون چندگانه فقط متغیرهای درآمد، مدرک تحصیلی و ارزیابی توانایی خود معنی‌دار بوده‌اند و توانایی تبیین تغییرهای فعالیت پژوهشی اساتید را دارند. ضرایب بتا نشان می‌دهد که مدرک تحصیلی بیشترین تأثیر را دارد (۴۲۸٪)، درآمد با ضریب بتای ۲۶۲٪ و ارزیابی اساتید از

توانایی خود در انجام فعالیت پژوهشی علمی و کارآمد (با ضریب بتای ۰/۲۶۱) به ترتیب در مراتب بعدی قرار دارند.

در راستای چارچوب نظری اتخاذ شده، در دیدگاهی تلفیقی، تمایل به فعالیت‌های علمی و پژوهشی را متأثر از ساختار معینی خواندیم که محقق به عنوان کنشگر درون آن دارای نقش‌ها و پایگاه‌هایی است و با انتظارات نقش مختلفی روبروست. چنان‌که محقق در عین عمل زیر فشار ساختار، دارای ویژگی‌های شخصیتی معینی است که نظام خواسته‌ها و نیازهای وی را تعیین می‌کند و بر اساس آن نیازها و نیز استعدادهای خود به جستجوی رفع نیازهای خود بر می‌خیزد. به این معنا که تمایلات رفتاری محقق در سازمان علمی بیانگر کارکردهای مثبت و منفی نظام است و این امر با تعادل نظام ارتباط پیدا می‌کند. به عبارت دیگر وقتی میان اهداف و وسایل نیل به هدف هماهنگی و توازن کافی وجود نداشته باشد تعادل نظام به هم خورده و نظام در سطحی دیگر تثبیت می‌شود. از آنجا که پدیده‌های اجتماعی معلول عوامل مختلف و شبکه روابطی پیچیده‌ای هستند. جهت تبیین و تحلیل آن‌ها راهی جز دست یازیدن به نظریه‌های مختلف نیست، در نتیجه از مجموع نظریه‌های مرتبط، به صورت ترکیبی، جهت شناخت و تبیین مشکلات و موانع پژوهشی اساتید بهره برده شد.

زیرنویس‌ها

1- University	2- Educational System	3- Faculties	4- Research Activity
5- Research Process	6- Reward	7- Rational	8- Rational
9- Product	10- Institutionalization	11- Planning	12- Traditional
13- Process	14- Cultural Development	15- Social Development	16- G.N.P
17- Faculty	18- Institution	19- University Institution	20- Ben David
21- Ben David	22- Structural Functionalism Theory	23- Interaction Theory	24- Behavioral Theory

۲۵- در نتیجه نهایی این پیش‌آزمون تعداد ۲ سؤال از کل ۳۹ سؤال پرسشنامه که همگونی لازم را با کل آزمون نداشتند، مورد اصلاح و ساقط قرار گرفت و ضریب اعتبار مجدداً محاسبه شد تا اعتبار مقتضی برای اجرای ابزار گردآوری داده‌ها بدست آید.

۲۶- لازم به ذکر است که فرآیند ویزیدنی به شاخص‌ها به شیوه اعتبار صوری و با اجماع نظر داوران (کارشناسان ارشد و دکتری) انجام گرفته است.

منابع

- ۱- آزاد ارمکی، تقی، نظریه‌های جامعه‌شناسی، تهران: انتشارات سروش، ۱۳۸۱.
- ۲- ادیبی، حسین، نظریه‌های جامعه‌شناسی، تهران: انتشارات جامعه، ۱۳۵۸.
- ۳- ارفعی مقدم، عبدالمنجید، جایگاه پژوهش در قرآنیات، توسعه اجتماعی، مجله ربیافت، شماره ۲۴، بهار و تابستان ۱۳۸۰.
- ۴- امینانی، مریم، بررسی مدل عدم گرایش استادان علوم انسانی به تخصص و تبع در ایران، فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش‌های تربیتی، جلد چهارم، شماره ۳ و ۴، پائیز و زمستان ۱۳۷۵.
- ۵- پرومند، زهرا، مدیریت و رفتار سازمانی، تهران: انتشارات پیام نور، ۱۳۷۴.
- ۶- بهروان، حسین، بررسی عوامل مؤثر بر میزان تمایل اعضای هیئت علمی دانشگاه به اجرای طرح‌های پژوهشی، مجله علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، دوره اول، شماره ۱، بهار ۱۳۸۳.
- ۷- بهروان، حسین، جامعه‌شناسی سازمانی تحقیقات علوم انسانی و علوم اجتماعی در ایران (بررسی عوامل مؤثر بر انگیزه و توان تحقیق اعضای هیأت علمی علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد)، پایان‌نامه دکتر ی. ۱۳۷۸.
- ۸- ترنر، جانان، اچ، ساخت نظریه جامعه‌شناختی، ترجمه: عبدالعلی لاهی، راه، شیراز: انتشارات دانشگاه شیراز، ۱۳۷۳.
- ۹- توسلی، غلامعباس، نظریه‌های جامعه‌شناسی، تهران: سمت، ۱۳۷۰.
- ۱۰- توکل، محمد، جامعه‌شناسی علم، تهران: مؤسسه علمی فرهنگی نفس، ۱۳۷۰.
- ۱۱- جلی، محمود، جامعه‌شناسی نظیم، تهران: نشر نی، ۱۳۷۵.
- ۱۲- حاجیان، زهرا، آماری از پژوهش‌های کاربردی در کشور وجود ندارد: گفتگو با دکتر بهزاد سلطانی، نشر به خراسان، مورخ ۱۳۸۲، ۹: ۳۶.
- ۱۳- حسن‌زاده، زهرا، بررسی موانع و عوامل کاربست یافته‌های پژوهشی در دستگاه‌های اجرایی، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۸۳.
- ۱۴- حمیدی‌زاده، محمدرضا، کیفیت پرورش محقق علوم انسانی در نظام آموزش عالی کشور، خلاصه مقاله‌های سمینار تحقیق و توسعه، ۱۳۸۸.
- ۱۵- دواس، دی‌ای، پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه: هوشنگ نایی، تهران: نشر نی، ۱۳۸۳.
- ۱۶- شمسانی، کشفیدی، ابراهیم، بررسی عوامل بازدارنده و تسکین‌دهنده به فعالیت‌های علمی - پژوهشی اعضای هیأت علمی دانشکده‌های کشاورزی کشور، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۳.
- ۱۷- حمدزاده، حبیب، عوامل مؤثر بر روح فعالیت‌های پژوهشی در دانشگاه‌ها از نظر اعضای هیأت علمی دانشکده‌های علوم انسانی دانشگاه‌های دولتی تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد تحقیقات آموزشی دانشگاه تربیت معلم تهران، بی‌تا.
- ۱۸- فرخنده کیش، فرید، توسعه در سازمان‌های پژوهشی و آموزشی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مدیریت اجرایی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۸۲.
- ۱۹- قانع، زاده، محمد، همین، ناهم‌زمانی دانش، روابط علم و نظام‌های اجتماعی - اقتصادی در ایران، تهران: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور، ۱۳۸۲.
- ۲۰- قانع، زاده، محمد، همین، تعاملات و ارتباطات در جامعه علمی تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۸۵.
- ۲۱- کریمی، یوسف، روانشناسی اجتماعی (نظریه‌ها، مفاهیم، کاربردها)، تهران: ارسباران، ۱۳۸۲.
- ۲۲- محسنی، منوچهر، مبانی جامعه‌شناسی علم، تهران: طهوری، ۱۳۷۴.
- ۲۳- محسنی، منوچهر و دیگران، وضعیت تحقیقات فرهنگی - اجتماعی در ایران، تهران: مرکز پژوهش‌های بنیادی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۷.
- ۲۴- سعیدفر، سعید، اجرا بیش از پژوهش، دو هفته‌نامه فرهنگ و پژوهش، شماره ۲۴، ۱۳۷۴.
- ۲۵- مهرمحمدی، محمود، پژوهش در آموزش و پرورش (ضرورت‌ها، بیم‌ها، امیدها)، فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره ۴۹، ۱۳۸۰.
- ۲۶- پژوهش علمی و موانع آن در ایران، فرهنگ و پژوهش، ویژه صدمین شماره.

27- Ben David, J. The Scientist's Role in Society, Hall Inc. New Jersey, 1971.

28- Blume, S. Stuart, Toward a Political Sociology of Science, U.S.A. 1971.

29- Merton, Robert, K. "Singletons and Multiples in Scientific", Discovery American Philosophical Society, 1967.

30- Merton, Robert, K. The Sociology of Science (Theoretical and Empirical Investigations), Chicago press, 1973.

31- Cole, Jonathan R & Stephen Cole. Social Stratification in Science, University Press of Chicago, 1987.